Experiența concentrațională şi rolul memoriei în definirea identității la Ion Ioanid

Cecilia MATICIUC*

Keywords: *Ion Ioanid*, *identity*, *detention*, *exile*

Asemenea majorității scrierilor memorialistice din a doua jumătate a secolului al XX-lea, cartea lui Ion Ioanid *Închisoarea noastră cea de toate zilele* este rezultatul rememorării experienței trăite de autor în închisorile comuniste. Aşadar, termenii *literatură concentrațională* şi *memorie* se află într-o legătură foarte strânsă; acest tip de literatură se bazează nu pe amintirea spontană, ci pe un efort de memorie pe care autorii îl fac din sentimentul datoriei de a comunica lumii adevărul despre abuzurile regimului totalitar şi din încercarea de a-i salva de la uitare, în paginile unei cărți, pe camarazii de suferință care nu au supraviețuit. Literatura concentrațională, în ansamblu, este caracterizată de o complexitate specifică, ce provine din caracterul excepțional al experienței trăite de autori. În acest tip de scrieri coexistă aspecte istorice, morale, filosofice, religioase, iar fiecare dintre ele devine dominant în funcție de viziunea fiecărui autor asupra realității concentraționare pe care a cunoscut-o nemijlocit.

În cazul lui Ion Ioanid, putem discuta, în plus, problema identității, în virtutea celor două ipostaze în care este cunoscut acesta: deținut politic în perioada 1952–1964 şi exilat din motive politice începând cu anul 1969, până la moartea sa, în 2003. În lucrarea menționată, rememorarea experienței concentraționare este făcută de pe poziția exilatului, a cărui dorință supremă rămâne aceea de a reveni în țară.

Ion Ioanid nu este scriitor de profesie, însă ampla sa lucrare este considerată literatură. Autorul declară, cu modestie, că nu a intenționat să scrie o lucrare literară, nici una documentară, ci doar o „carte de amintiri, cu multe lacune şi cu unele incertitudini şi confuzii inerente, datorate operei necruțătoare a timpului asupra memoriei" (Ioanid 1996: 263). Ioanid conştientizează limitele memoriei personale, pe fundamentul căreia îşi construieşte cartea. El nu are pretenția de a comunica adevărul absolut despre detenția în închisorile româneşti din timpul regimului comunist, ci de a comunica adevărul său. Principiul dominant al acestui tip de scrieri, enunțat ca atare de autori, este respectarea adevărului în ce priveşte faptele relatate, însă toate cele prezentate sunt trecute prin filtrul gândirii şi sensibilității autorului, prin aceasta lucrările intrând în sfera literaturii. Cartea lui Ion Ioanid păstrează, totuşi, un grad mare de obiectivitate, prin detaliile prezentate în mod meticulos.

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide", Iaşi, România.

BDD-V2650 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:42 UTC)

Însă nu calităţile literare ale cărţii *Închisoarea noastră cea de toate zilele* constituie obiectul acestui articol, ci modul în care se conturează problema identităţii autorului. Etapele în definirea identităţii, aşa cum apar în lucrarea discutată, sunt: detenţia, perioada de libertate după detenţie şi exilul (de fapt, doar trecerea în spaţiul exilului). Ele alcătuiesc un destin dramatic, marcat de căutarea identităţii, de încercare de definire a acesteia, în condiţii de grea suferinţă.

Mai întâi, putem vorbi despre o căutare a identităţii „de clasă", în contextul detenţiei. La vârsta de douăzeci şi trei de ani, în 1949, Ion Ioanid este arestat şi anchetat de Securitate timp de opt zile, cu acuzaţia că ar fi făcut parte dintr-o organizaţie contrarevoluţionară („Vulturii verzi"), din însărcinarea căreia ar fi transmis informaţii cu caracter secret unor servicii de spionaj străine. În 1952, Ion Ioanid este arestat din nou, pe neaşteptate, pentru aceeaşi vină şi, după un simulacru de proces, este condamnat la douăzeci de ani de muncă silnică. Petrece în total doisprezece ani în închisorile comuniste din România, până în 1964, anul decretului de eliberare a deţinuţilor politici. În această perioadă, el a trecut prin numeroase penitenciare şi lagăre: Malmaison, Piteşti, Văcăreşti, Jilava, Cavnic, Oradea, Aiud, Timişoara, Salcia din Balta Brăilei. În iulie 1953, I. Ioanid a evadat din lagărul de muncă de la mina Cavnic, împreună cu alţi deţinuţi şi a fost liber timp de o sută de zile, până când l-a capturat din nou Securitatea. În 1969 reuşeşte să plece din ţară şi obţine azil politic în R. F. Germania, unde este angajat la postul de radio „Europa Liberă".

Aşa cum putem înţelege din *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, pentru Ion Ioanid perioada detenţiei a avut şi un rol de formare a personalităţii sale. Cartea sa este rezultatul unui efort de memorie pentru reconstituirea universului de detenţie, cu detalii privind spaţiul închisorii, condiţiile de viaţă, trucuri de supravieţuire şi de rezistenţă politică, deplasările de la o închisoare la alta; toate acestea dau lucrării un pregnant caracter documentar. Comentatorii au remarcat „memoria pur şi simplu fabuloasă" (Mihăilescu 2004: 159) a autorului, însă nu atât memoria în sine este remarcabilă, cât, mai ales, felul în care funcţionează ea. Ion Ioanid întocmeşte liste cu nume, biografii sumare şi consemnează chiar frânturi de informaţii despre deţinuţi, atunci când îi lipsesc informaţiile complete, ceea ce arată, aşa cum spune Alex. Ştefănescu, „cât de intensă şi de dramatică este dorinţa sa de a-i scoate din întunericul morţii sau al uitării pe toţi cei care au suferit pe nedrept" (Ştefănescu 1997: 4).

În ansamblul elementelor care formează universul închisorii, pentru Ioanid, cei mai importanţi se dovedesc oamenii, indiferent dacă sunt deţinuţi sau reprezentanţi ai regimului opresiv. Singurul criteriu de clasificare a oamenilor este calitatea morală, mai presus de apartenenţa etnică, profesională, politică, socială sau religioasă. Aici este vizibilă amprenta educaţiei din familie; despre tatăl său, autorul îşi aminteşte că punea mare preţ pe calitatea morală a oamenilor, pe care îi împărţea în două categorii: „oameni de caracter" şi „lichele". La rândul său, Ion Ioanid îi admiră pe cei care, mai ales în condiţiile din închisoare, dovedesc preţioase calităţi precum solidaritatea, cinstea, consecvenţa şi capacitatea de sacrificiu. La polul opus acestora sunt turnătorii, „dezgustătoare personaje" (Ioanid 1996: 117), pe care Ioanid îi disprețuieşte, considerându-i „balastul de ruşine al lumii noastre din penitenciare, a deţinuţilor politici şi totodată, aportul nostru de lichele gata

BDD-V2650 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:42 UTC)

deconspirate la tagma turnătorilor anonimi cu care ne întâmpina lumea de afară" (*Ibidem*: 170). Putem înţelege că „densitatea" reperelor morale este mai mare în închisoare decât în „lumea de afară", iar deosebirile dintre cele două categorii de oameni despre care vorbeşte Ioanid sunt şi mai vizibile în aceste condiţii.

În viziunea lui Ioanid, cele mai importante aspecte ale vieţii în detenţie rămân legăturile de prietenie dintre deţinuţi, bazate pe solidaritate şi loialitate. Mutaţi dintr-o celulă în alta sau transferaţi dintr-o închisoare în alta, ei se despart, apoi se regăsesc cu bucurie. În închisoare, comunicarea între deţinuţi devine foarte importantă, fiind o cale de supravieţuire spirituală. Astfel, cea mai crudă pedeapsă pe care ei o aplică celui care se dovedeşte turnătorul celulei este marginalizarea şi refuzul comunicării cu el. Deţinuţii politici se află într-un război permanent cu administraţia, în care ei se dovedesc superiori prin inteligenţă, răbdare şi solidaritate. În acest sens, este semnificativ episodul în care se prezintă modul în care au declanşat o grevă a foamei la care au participat aproximativ cincizeci de deţinuţi. Noutatea acţiunii consta în faptul că era o grevă organizată, un act de protest colectiv, pus la punct în urma comunicării intercelulare prin alfabetul Morse. De altfel, deţinuţii dezvoltaseră metode ingenioase de comunicare, în încercarea de a obţine informaţii din exterior privitoare la politica internă şi externă a ţării.

Chiar şi după eliberare, deţinuţii continuă să reprezinte o comunitate distinctă. Legăturile din închisoare se perpetuează şi în libertate, întrucât statornicia este o calitate a oamenilor de caracter. În afară de rezistenţa legăturilor de prietenie, faptul se explică şi printr-o constituire a unei categorii distincte, cu identitate proprie.

În mod paradoxal, pentru Ion Ioanid şi pentru alţii asemenea lui[1], închisoarea a însemnat libertate spirituală, iar ceea ce se prefigura ca o ratare s-a transformat în împlinire a personalităţii, datorită contactului cu oamenii „de caracter" întâlniţi aici.

> Pentru mine a fost ca o revelaţie şi cred că de aceea toţi cei care au reuşit să treacă acest prag au mers mai uşor mai departe. Iar azi, în libertate, când întâlnesc câte un fost puşcăriaş, pe care nu l-am cunoscut şi-mi vorbeşte cu drag de închisoare, ştiu imediat că e unul de-ai noştri, care a înţeles la fel. Care a înţeles că închisoarea n-a fost nici clădirea, nici gardienii, nici tratamentul, ci puşcăriaşii. Cei care au reuşit să facă abstracţie de cele mai concrete lucruri cu care a vrut să-i înconjoare regimul (gratii, ziduri, foame, frig, suferinţe de tot felul şi chiar moartea). Cei care în închisoare au fost mai liberi decât afară (*Ibidem*: 150).

Este important de spus că în această carte Ion Ioanid nu intenţionează să-şi construiască propria imagine. Principala sa preocupare este să evidenţieze frumuseţea sufletească a celor pe care i-a cunoscut în închisori, însă tocmai acest

[1] Se poate vorbi de o asemănare de viziune a lui Ion Ioanid cu A. Soljeniţîn. Amândoi fac parte din categoria oamenilor puternici, capabili să sublimeze suferinţa. În afară de aceasta, îi apropie şi amploarea mărturiei, caracterul sistematic şi caracterul documentar meticulos al lucrărilor *Închisoarea noastră cea de toate zilele* şi *Arhipelagul Gulag*. Se exagerează, însă, atunci când I. Ioanid este numit, mai ales în presă, în căutarea unor etichete răsunătoare, „un Soljeniţîn român". Ioanid nu este şi nici nu se pretinde scriitor, nu are notorietatea lui Soljeniţîn pe plan mondial, iar mărturia lui nu a apărut la timp, aşa cum spune I. Simuţ, pentru a reprezenta o confruntare directă cu comunismul românesc, fiind cunoscută în întreaga ei articulaţie (ca o carte), abia după 1989 (A se vedea, pentru această discuţie, articolul lui Ion Simuţ, *Câţi Soljeniţîn avem?,* în „Observator cultural", 2002, nr. 113).

BDD-V2650 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:42 UTC)

interes pentru ceilalți, bucuria de a descoperi „oameni de caracter", precum şi disprețul pentru turnători vorbesc despre calitățile autorului însuşi, care pot fi numite, laolaltă, noblețe.

Dincolo de bucuria pe care autorul a trăit-o în detenție cunoscând oameni demni de admirație, îşi face loc reproşul la gândul că are vina de a fi fost complicele Securității pe toată perioada încarcerării, în sensul că nu a protestat împotriva practicilor dure cărora le fusese victimă:

> Ani de zile colaborasem cu securiştii şi gardienii la propria mea detenție şi izolare. Fusesem complicele Securității atunci când răbdasem ochelarii negri puşi pe ochi fără să-i smulg de pe frunte pentru a privi împrejur. Complice şi atunci când acceptasem să vorbesc în şoaptă sau chiar să tac, pentru a păstra secretul cu care eram înmormântați de vii în celularele subterane. La fel şi când întindeam mâinile să mi se pună cătuşele sau când îmi potriveam singur piciorul pe nicovală ca să mi se bată lanțurile (*Ibidem*: 158-159).

Amintirile din închisoare nu se opresc la momentul eliberării în urma decretului de amnistiere din 1964, întrucât Ion Ioanid înțelege că nici lumea din afara gratiilor nu este liberă cu adevărat. Această eliberare nu este decât un transfer într-o închisoare mai mare, cât țara întreagă, deoarece conducătorii reuşiseră să generalizeze atmosfera de teroare, regimul se consolidase şi nu se mai temea, aşa cum tot repetau ofițerii de securitate, nici de duşmanul din interior, nici de cel din exterior.

Ca fost deținut politic, I. Ioanid se loveşte de mari dificultăți în demersurile pentru obținerea actelor de identitate şi a unui loc de muncă, dar cel mai greu de suportat pentru el sunt decepțiile cauzate de imposibilitatea de reacomodare cu vechii amici, care trăiseră în comunism şi se resemnaseră. Lui Ioanid îi este foarte greu să înțeleagă şi să accepte această resemnare. El îşi păstrase şi, mai mult, îşi consolidase o libertate de gândire pe care ceilalți nu şi-o permiteau, iar în aceste condiții, descoperă faptul că numai cu camarazii de detenție se mai poate înțelege. Altfel spus, dobândise o identitate „de clasă", aparținea unei categorii speciale, căreia îi era caracteristică o privire mai lucidă asupra realității. Închisoarea îi răpise libertatea fizică, însă îi crease condițiile pentru consolidarea libertății interioare. Această nu înseamnă că ignorăm sau minimalizăm suferința care a însoțit acest proces, doar punem accentul, în contextul acestei discuții, pe elementul cel mai important al formării unei personalități. Fireşte că aici este vorba şi despre calitățile individuale care favorizează un asemenea deznodământ fericit din punct de vedere spiritual, deoarece nu toți foştii deținuți au înțeles astfel experiența detenției, încât să poată spune „binecuvântată, fii, închisoare".

Incapabil să se adapteze la o lume guvernată de teroare şi de resemnare, Ion Ioanid decide să părăsească țara. În ianuarie 1969 obține o viză de turist pentru Elveția. În timpul care trece de la obținerea vizei până la plecare, se teme de o capcană a Securității, care ar fi putut să-i dea impresia că poate pleca nestingherit din țară, dar care să-i pregătească o nouă arestare. El rămâne în alertă până în ultimul moment, la decolarea avionului. Politețea şi amabilitatea funcționarei de pe aeroportul Băneasa îi stârnesc suspiciunea fostului deținut, iar scena aceasta este importantă pentru înțelegerea modului în care detenția şi-a pus amprenta asupra comportamentului său:

BDD-V2650 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:42 UTC)

> Politețea, în mâna Securității, devenea armă. Ştiam din experiența anchetelor şi a închisorii că după vorba bună şi omenoasă, menită să te destindă şi să-ți câştige încrederea, urmau înjurătura şi pumnul, care trebuia să te surprindă nepregătit să primeşti lovitura. Cum să cred că bunăvoința şi blândețea cu care mi se vorbise la ghişeu puteau reprezenta altceva decât prima parte a terapiei de şoc, care urma să-mi fie aplicată? (*Ibidem*: 256).

Pentru Ioanid, plecarea din țară este a doua evadare, de data aceasta din România comunistă în Elveția, de unde va pleca ulterior în Germania. El nu a fost un resemnat, nu a putut accepta condiția de deținut şi s-a revoltat în permanență, iar uşa spre libertate este abia cea prin care trece pentru îmbarcarea în avion.

Despre timpul petrecut în exil, Ioanid nu vorbeşte în cartea sa, consacrată anilor petrecuți în închisorile româneşti. În schimb, putem înțelege, din interviurile acordate după publicarea cărții care l-a făcut cunoscut, drama scindării sufleteşti pe care el o trăieşte ca exilat. Într-un asemenea interviu, acordat Sandei Anghelescu la München în 1992, se conturează problema identității naționale:

> Exilul a însemnat ce înseamnă şi acum şi a însemnat dintotdeauna: o fază de tranziție până la momentul întoarcerii Acasă. Degeaba am spus mereu „am plecat de-acolo", pentru că tot „acolo" am rămas. Tot cu ideea de a mă întoarce trăiesc. N-am uitat nimic din ce este „românesc" şi n-am încercat deloc „să mă adaptez", „să mă integrez" în noua societate în care trăiesc. Am şi fost acuzat de unii prieteni pentru ideile astea. În locuri publice, mă comport ca şi ceilalți. Dar odată ajuns acasă, redevin eu. Nu pot trăi decât româneşte - cu gânduri, cu lecturi, cu obiceiuri şi mai ales cu sentimente româneşti. În exil m-am simțit cumplit de singur. Nu mai sunt în mediul meu. Până şi în puşcărie era „mediul meu". Aici rămân, totuşi, un rătăcit printre străini (I. Ioanid, *apud* Anghelescu 1999: 13).

În cazul lui I. Ioanid, exilul se dovedeşte ultima etapă în căutarea, marcată de suferință, a identității. Declarațiile citate mai sus întregesc imaginea unui om pe care regimul comunist l-a condamnat nu numai la detenția de doisprezece ani în închisori, dar şi la o încercare permanentă de definire a propriei identități, mai întâi ca deținut politic, supus represiunii, apoi ca fost deținut aflat în căutarea locului său în societatea românească otrăvită de teroare şi sufocată de regimul care căuta să strivească personalitatea şi să uniformizeze societatea, iar ulterior ca român care alege exilul în căutarea libertății de exprimare.

Bibliografie

Anghelescu 1999: Sanda Anghelescu, *„În închisoare libertatea era mai mare decât afară". Convorbire cu Ion Ioanid*, în „România literară", nr. 25, p. 12–13.

Cesereanu 2005: Ruxandra Cesereanu, *Gulagul în conştiința românească. Memorialistica şi literatura închisorilor şi lagărelor comuniste. Eseu de mentalitate*. Ediția a 2-a revăzută şi adăugită, Iaşi, Editura Polirom.

Cesereanu 1995: Ruxandra Cesereanu, *Din nou despre Ion Ioanid* în „Steaua", anul XLIVI, nr. 4–5, p. 24.

Cesereanu 1992: Ruxandra Cesereanu, *Un „best seller" al detenției* în „Steaua", anul XLIII, nr. 3 (538), p. 12.

BDD-V2650 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:42 UTC)

Ioanid 1991a: Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. I (1949, 1952–1953), Bucureşti, Editura Albatros.
Ioanid 1991b: Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. II (1953–1955), Bucureşti, Editura Albatros.
Ioanid 1992: Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. III (1956–1959), Bucureşti, Editura Albatros.
Ioanid 1994: Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. IV (1960), Bucureşti, Editura Albatros.
Ioanid 1996: Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. V (1960–1964), Bucureşti, Editura Albatros.
Manolescu 2003: Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc 1945–1989. Scriitori, reviste, instituţii, organizaţii*, Bucureşti, Editura Compania.
Manolescu 2009: Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Bucureşti Editura Paralela 45.
Mihăilescu 2004: Dan C. Mihăilescu, *Literatura română în postceauşism. Memorialistica sau trecutul ca re-umanizare*, Iaşi, Editura Polirom.
Popa 2009: Marian Popa, *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. II. Versiune revizuită şi augmentată, Bucureşti, Editura Semne.
Simion 2002: Eugen Simion, *Genurile biograficului*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
Ştefănescu 1997: Alex. Ştefănescu, *Robinson Crusoe într-un spaţiu kafkian*, în „România literară", nr. 13, p. 4.
Ricoeur 2001: Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*. Traducere de Ilie Gzurcsik şi Margareta Gzurcsik, Timişoara, Editura Amarcord.

The Experience of the Detention Camp and the Role of Memory in Ioan Ioanid's Search for Identity

In this article, we take into account the ways in which the problem of identity arises in Ion Ioanid's memoires, *Our Everyday Prison*. Following the author's life stages, we acknowledge a search of his identity within which we can determine three aspects. In a first period, Ioanid appears as a political convict in some Romanian communist prisons between 1952-1964, while he was part of a special category of people physically restraint, but still capable to act as spiritually free people. As for the second period, Ioanid spent it in the country after he was being released from prison; like all the other former prisoners did, he was searching for his place in the Romanian society, but he was incapable to do that because he had not accepted the political regime which was keen to suppress people's personalities and to standardize the society. The last period consists of the emigration to Germany; therefore Ioanid becomes an exiled man searching for his freedom of speech, and in the same time seeking to preserve his national identity.

BDD-V2650 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:56:42 UTC)